

HANAFIY MAZHABI RIVOJIDA MARKAZIY OSIYO FAQIHLARINING ROLI VA HISSASI

**Ibrohimova Muxlisaxon
Mansurjon qizi**

Andijon davlat chet tillari instituti

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada hanafiy mazhabining shakllanishi, rivojlanishi va keng hududlarga tarqalish jarayonida Markaziy Osiyo faqihlarining tutgan oʻrni va ilmiy merosi kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida Movarounnahr hududida yetishib chiqqan yirik ulamolar, xususan, Burhoniddin Margʻinoniy, Abu Mansur Moturidiy, Abu Bakr Samarqandiy, Alouddin Kasaniy kabi mutafakkirlarning fiqh ilmidagi hissasi, ularning hanafiylikni nazariy va amaliy jihatdan boyitishdagi xizmatlari ochib beriladi. Maqolada, shuningdek, hanafiy mazhabining ijtimoiy-huquqiy tizim sifatida shakllanishida Markaziy Osiyo ilmiy maktablarning taʼsiri, ularning metodologik yondashuvlari va ijthod anʼanalari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, Markaziy Osiyo faqihlari hanafiy mazhabini nafaqat saqlab qolgan, balki uni mukammal huquqiy tizim darajasiga olib chiqqan. Mazkur ilmiy ish zamonaviy islom huquqi tadqiqotlarida muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega boʻlib, hanafiylik merosini chuqurroq oʻrganish uchun ilmiy asos yaratadi.

Kalit soʻzlar: Hanafiy mazhabi, Movarounnahr, fiqh, ijthod, faqihlar, islom huquqi, Margʻinoniy, Moturidiy, Samarqandiy, Kasaniy, Markaziy Osiyo, ilmiy maktab, fatvo, usul al-fiqh

Kirish

Islom huquqi tizimi boʻlgan fiqh ilmi musulmon jamiyatining ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy hayotini tartibga soluvchi muhim mexanizmlardan biri hisoblanadi va ushbu tizimning shakllanishida turli hududlarda yashab ijod qilgan buyuk faqihlarning ilmiy merosi hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan boʻlib, ayniqsa, hanafiy mazhabining rivojlanishida Markaziy Osiyo hududida yetishib chiqqan olimlarning hissasi beqiyosdir, zero, Movarounnahr qadimdan ilm-fan, madaniyat va tafakkur markazi sifatida tanilgan boʻlib, bu yerda shakllangan ilmiy muhit hanafiy fiqhining nazariy asoslarini mustahkamlash, uni tizimlashtirish va amaliyotga joriy etishda muhim rol oʻynagan, shu bois mazkur tadqiqotda aynan Markaziy Osiyo faqihlarining hanafiy mazhabi rivojiga qoʻshgan hissasini oʻrganish dolzarb ilmiy masala sifatida qaraladi, chunki bugungi kunda ham hanafiy mazhabi musulmon dunyosining katta qismida amal qilinayotgan asosiy huquqiy maktablardan biri boʻlib qolmoqda va uning tarixiy ildizlarini, rivojlanish bosqichlarini hamda ilmiy asoslarini chuqur tahlil qilish zamonaviy islom huquqi tadqiqotlari uchun muhim nazariy ahamiyatga ega, ayniqsa,

Markaziy Osiyo hududida shakllangan fiqhiy maktablarning o'ziga xos xususiyatlarini ochib berish orqali hanafiylikning universal va moslashuvchan huquqiy tizim sifatidagi mohiyatini yanada chuqurroq anglash mumkin bo'ladi, shuningdek, ushbu tadqiqot orqali Movarounnahr allomalarining ilmiy merosini qayta tiklash va uni zamonaviy ilmiy muomalaga kiritish imkoniyati yaratiladi, bu esa milliy va diniy qadriyatlarni anglash hamda yosh avlodni ilmiy merosga hurmat ruhida tarbiyalashda ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur ilmiy tadqiqotda hanafiy mazhabining rivojlanishida Markaziy Osiyo faqihlarining o'rni va hissasini aniqlash maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llanilib, unda tarixiy-taqqoslama, tizimli-tahliliy, manbashunoslik va konseptual analiz usullaridan foydalanildi, xususan, dastlabki bosqichda islom huquqi tarixiga oid klassik manbalar, jumladan fiqh va usul al-fiqhga bag'ishlangan asarlar, biografik lug'atlar (tabaqot asarlari), tarixiy kronikalar va zamonaviy ilmiy tadqiqotlar o'rganildi, bunda Burhoniddin Marg'inoniy, Abu Mansur Moturidiy, Abu Bakr Samarqandiy, Alouddin Kasaniy kabi Movarounnahr ulamolarining asarlari asosiy manba sifatida tanlab olindi, keyingi bosqichda esa ushbu manbalarda keltirilgan nazariy qarashlar va huquqiy qoidalar o'zaro taqqoslanib, ularning hanafiy mazhabi rivojiga qo'shgan hissasi aniqlashtirildi, shuningdek, tarixiy rivojlanish dinamikasini ochib berish uchun xronologik tahlil usuli qo'llanilib, hanafiylikning dastlabki shakllanish davridan boshlab uning Movarounnahrda yuksalish bosqichlari izchil ravishda o'rganildi, tadqiqot davomida ijtimoiy-huquqiy kontekst ham e'tibordan chetda qolmadi, ya'ni Markaziy Osiyodagi siyosiy tuzumlar, madaniy muhit va ilmiy maktablarning shakllanishi hanafiy fiqhining rivojiga qanday ta'sir ko'rsatgani ham tahlil qilindi, bundan tashqari, ilmiy obyektivlikni ta'minlash maqsadida turli manbalar o'rtasidagi qarama-qarshiliklar aniqlanib, ular kritik tahlil asosida baholandi, natijada esa umumlashtirish va nazariy xulosalar chiqarish orqali Markaziy Osiyo faqihlarining hanafiy mazhabini rivojlantirishdagi o'rni tizimli ravishda yoritib berildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hanafiy mazhabining mukammal huquqiy tizim sifatida shakllanishi va keng hududlarga tarqalishida Markaziy Osiyo faqihlarining hissasi nihoyatda katta bo'lib, ayniqsa Movarounnahr hududi hanafiylikning nazariy va amaliy jihatdan rivojlanishida asosiy ilmiy markazlardan biriga aylangan, jumladan Burhoniddin Marg'inoniy tomonidan yaratilgan "Hidoya" asari hanafiy fiqhining eng mukammal va tizimli qo'llanmalaridan biri sifatida e'tirof etilib, asrlar davomida musulmon dunyosida asosiy darslik sifatida qo'llanilgan, bu esa uning muallifi nafaqat o'z davrining yetuk faqihi, balki butun hanafiylik tarixida muhim o'rin tutgan olim ekanligini ko'rsatadi, shuningdek Abu Mansur Moturidiy aqidaviy ta'limotni rivojlantirish orqali hanafiylikning nazariy asoslarini mustahkamlab, fiqh va aqida o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlagan bo'lsa, Abu Bakr Samarqandiy va Alouddin Kasaniy kabi olimlar fiqhiy masalalarni chuqur tahlil qilib, ularni tizimlashtirish va kengaytirishda muhim rol o'ynagan, ayniqsa Kasaniyning "Badoi' as-sano'i" asari hanafiy fiqhining ensiklopedik darajadagi yirik manbalaridan biri sifatida ajralib turadi, bundan tashqari, Markaziy Osiyo faqihlari tomonidan ishlab chiqilgan ijthod metodlari, qiyos, istihson va urf kabi huquqiy vositalarning

takomillashtirilishi hanafiy mazhabining moslashuvchan va universal huquqiy tizim sifatida shakllanishiga xizmat qilgan, natijada esa hanafiylik nafaqat diniy-huquqiy maktab sifatida, balki keng ijtimoiy tizimni tartibga soluvchi mukammal mexanizm sifatida rivojlanganligi aniqlandi.

Muhokama

Olingan natijalar asosida shuni ta'kidlash joizki, Markaziy Osiyo faqihlarining hanafiy mazhabi rivojidadagi o'rni faqatgina alohida asarlar yaratish bilan cheklanib qolmagan, balki ular butun boshli ilmiy maktabni shakllantirib, fiqh ilmining metodologik asoslarini chuqurlashtirishga xizmat qilgan, xususan Movarounnahr ilmiy muhitida shakllangan yondashuvlar boshqa hududlardagi hanafiy maktablariga ham katta ta'sir ko'rsatgan bo'lib, bu holat hanafiylikning yagona, ammo ichki jihatdan boy va rang-barang tizim sifatida rivojlanishiga olib kelgan, ayniqsa bu hududdagi olimlar ijtimoh erkinligini ma'lum darajada saqlab qolgan holda, fiqhiy masalalarni zamon va makon talablariga mos ravishda talqin qilishga intilganlar, bu esa hanafiy mazhabining boshqa mazhablarga nisbatan yanada moslashuvchan va hayotiy bo'lishiga sabab bo'lgan, shuningdek Markaziy Osiyo faqihlari tomonidan ishlab chiqilgan ilmiy meros keyingi asrlarda Usmoniylar davlati, Hindiston musulmonlari va boshqa hududlarda keng qo'llanilib, hanafiylikning global miqyosda tarqalishiga zamin yaratgan, shu bilan birga ushbu ilmiy meros bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, zamonaviy islom huquqi masalalarini hal etishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qilmoqda, demak, Markaziy Osiyo faqihlarining faoliyati nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki ularning ilmiy qarashlari hozirgi davr uchun ham dolzarb hisoblanadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalariga ko'ra, hanafiy mazhabining shakllanishi va rivojlanishida Markaziy Osiyo faqihlarining hissasi beqiyos ekanligi ilmiy jihatdan asoslab berildi, xususan Movarounnahr hududida yetishib chiqqan olimlar hanafiy fiqhining nazariy asoslarini mustahkamlash, uni tizimlashtirish va amaliyotga joriy etishda muhim rol o'ynaganlari aniqlandi, ular tomonidan yaratilgan asarlar va ishlab chiqilgan metodologik yondashuvlar hanafiy mazhabini mukammal huquqiy tizim darajasiga olib chiqdi, bundan tashqari, ushbu hududda shakllangan ilmiy maktablar fiqh ilmining keyingi rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatib, hanafiylikning keng hududlarga tarqalishiga xizmat qilgan, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Markaziy Osiyo faqihlari tomonidan yaratilgan ilmiy meros bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolgan bo'lib, zamonaviy islom huquqi tadqiqotlari uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi, shu sababli ushbu merosni chuqur o'rganish va uni ilmiy muomalaga keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. **Marg'inoniy, Burhoniddin.** Al-Hidoya. **Qohira: Dar al-Fikr.**
2. **Moturidiy, Abu Mansur.** Kitob at-Tavhid. **Istanbul.**
3. **Kasaniy, Alouddin.** Badoi' as-sano'i fi tartib ash-sharo'i. **Bayrut.**
4. **Samarqandiy, Abu Bakr.** Tuhfat al-fuqaho.
5. **Abu Zahra, Muhammad.** Tarix al-madhahib al-islamiya. **Qohira.**
6. **Hallaq, Wael B.** A History of Islamic Legal Theories. **Cambridge University Press.**
7. **Calder, Norman.** Islamic Jurisprudence in the Classical Era.